

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора
Варналія Захарія Степановича
на дисертаційну роботу Урби Світлани Іванівни
на тему: «Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в
системі забезпечення економічної безпеки України»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

Детальне ознайомлення з дисертацією, авторефератом та публікаціями Урби С.І. дає змогу сформулювати наступні узагальнені висновки щодо актуальності, особливостей, логічної структури, наукової новизни, практичного значення, а також загальної оцінки дисертаційної роботи, головні результати якої подані до захисту.

Актуальність обраної теми дослідження

В умовах глобалізаційних процесів соціально-економічний розвиток України перманентно супроводжується внутрішніми і зовнішніми викликами та загрозами, які проявляються в усіх сферах національної економіки. Потреба у своєчасному виявленню, запобіганню та нейтралізації загроз національним економічним інтересам диктує необхідність наукового дослідження теоретичних та практичних аспектів економічної безпекології, пошуку нових обґрунтованих підходів до забезпечення економічної безпеки держави. Важливою домінантою у цих процесах сьогодні виступає аграрний сектор економіки, розвиток та функціонування якого формує ресурсну основу соціально-економічної системи, забезпечує продовольчу та інші види економічної безпеки держави.

Аграрний сектор економіки України володіє значним природньо-ресурсним потенціалом, проте ефективність його використання у системі

господарських відносин є недостатньою. Особливо слабо задіяні можливості ресурсних потужностей, невисоким рівнем розвитку характеризується тваринницька галузь, обмежені параметри розвитку переробної промисловості, надмірною є сировинна спрямованість експорту аграрної продукції, несформованим є ринок обігу земель сільськогосподарського призначення. Зазначені передумови, на наш погляд, ускладнюють процеси ефективного розвитку і функціонування аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки країни.

Сучасні тенденції та проблемні аспекти функціонування національної економіки потребують розроблення нових підходів до ідентифікації пріоритетних напрямів реалізації ресурсного і економічного потенціалу, формування інституційного забезпечення сталого розвитку аграрного сектора в системі економічної безпеки держави. Необхідне також й обґрунтування інструментів державної політики, орієнтованих на зміцнення продовольчої безпеки України, покращення інвестиційно-інноваційного та фінансового забезпечення розвитку вітчизняного аграрного сектора, посилення його експортного потенціалу. Тому необхідність створення умов активізації процесів розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки має стати стратегічним пріоритетом та завданням державної політики в цій сфері.

Актуальність дисертаційної роботи С.І. Урби пов'язана із необхідністю адаптувати в умовах сучасних викликів наукову методологію до розв'язання існуючих проблем розвитку та функціонування аграрного сектора у системі забезпечення економічної безпеки держави. Дисертація містить ґрунтовний аналіз теоретичних надбань і методології сучасної науки в контексті забезпечення економічної безпеки України та оригінальні пропозиції автора щодо збагачення науково-методичного інструментарію засобами ефективного оцінювання, аналізу й прогнозування розвитку аграрного сектора та зміцнення економічної безпеки України.

Дисертаційна робота значною мірою заповнює прогалини, що мають місце в сфері розвитку аграрного сектора з урахування необхідності осмислення його ролі у забезпеченні економічної безпеки держави, є системним дослідженням важливої наукової проблеми. Дисертація С.І. Урби є актуальною за поставлених завдань, в якій автор досягає мети науково-теоретичного обґрунтування й розроблення пропозицій щодо удосконалення розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України.

Рівень достовірності й обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Для досягнення поставленої мети автором проведено детальне вивчення, аналіз та узагальнення значного обсягу вітчизняних й зарубіжних наукових джерел з проблематики національної та економічної безпеки, впливу функціонування аграрного сектора на забезпечення економічної безпеки держави й формування ефективної державної аграрної політики. Список використаних джерел містить 385 найменувань. Це, у свою чергу, дало змогу Урбі С.І. визначити дискусійні й недостатньо опрацьовані аспекти обраної теми і окреслити новий напрям для власного дослідження. Як наслідок – чітко сформульовані мета, завдання, об'єкт і предмет дисертаційної роботи. Висновки за розділами дисертації логічно пов'язують концептуальні положення підходів до аналізування й удосконалення пріоритетів та інструментів розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України.

Розробки автора ґрунтуються на теоретичному фундаменті економічної науки, теоретичну і методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення економічної теорії, теорій безпеки, систем та управління національним господарством, сучасні концепції сталого розвитку. У дисертації застосовуються як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження, зокрема: історичний, логічний, наукової абстракції, індукції та дедукції, аналізу і синтезу – для узагальнення концептуальних основ та теоретичних засад розвитку аграрного сектора в системі забезпечення

економічної безпеки держави; компаративного аналізу – під час обґрунтування та узгодження наукових засад щодо тлумачення сутності понять «аграрний сектор економіки», «державна аграрна політика»; структурного аналізу – з метою ідентифікації взаємозв'язків між структурно-функціональними компонентами аграрного сектора економіки, визначення детермінант впливу функціонування аграрного сектора на параметри економічної безпеки держави; систематизації, теоретичного узагальнення та агрегування – при типології та оцінюванні загроз функціонування аграрного сектора в забезпеченні економічної безпеки держави; економіко-математичні методи – в процесі здійснення структурно-функціонального аналізу аграрного сектора економіки в системі забезпечення економічної безпеки держави; системно-динамічного моделювання – для прогнозування розвитку аграрного сектора та системного дослідження процесів забезпечення економічної безпеки України; кластерного аналізу – з метою оцінювання регіональних особливостей розвитку рослинницької і тваринницької галузей України; нечіткої логіки – для проведення інтегрального оцінювання стану розвитку аграрного сектора та економічної безпеки України; системного підходу – при обґрунтуванні інструментів реалізації потенціалу розвитку аграрного сектора в контексті зміцнення економічної безпеки України.

У дисертаційній роботі логічно розкрито поставлені завдання дослідження, що свідчить про досягнення обраної мети й завершеність опрацювання проблеми теоретико-методологічного і науково-практичного обґрунтування положень щодо пріоритетів та інструментів розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України в умовах сучасних викликів і загроз.

Зміст дисертації є достатньо обґрунтованим та достовірним за своїми науковими положеннями, висновками та рекомендаціями. Дисертаційна робота є складовою науково-дослідної роботи Львівського національного університету імені Івана Франка за темами: «Регулювання підприємницької діяльності в Україні в умовах посилення євроінтеграційних процесів» (номер державної

реєстрації 0114U005091), де автором розроблено методологічні засади дослідження аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки; «Економічна політика, розвиток конкурентоспроможного підприємництва та біржової діяльності в умовах глобальних викликів» (номер державної реєстрації 0118U000598), у межах якої автором проведено дослідження теоретико-методологічних основ та запропоновано стратегічні пріоритети розвитку аграрного сектора в контексті зміцнення економічної безпеки України; наукового журналу «Економіка і фінанси» у межах науково-дослідної теми «Розробка концепції забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації світової економіки» (номер державної реєстрації 0113U007516), де автором запропоновано рекомендації щодо інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного сектора в системі економічної безпеки держави.

Аналіз змісту дисертації, опублікованих праць та автореферату підтверджує достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться у дисертації і виносяться на захист. Наукові положення, висновки і пропозиції, викладені у дисертаційній роботі, є належним чином обґрунтованими та достовірними. Достовірність результатів дослідження підтверджена їх впровадженням у практику та навчальний процес, широкою апробацією на численних міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, опублікованих працях у фахових та інших наукових виданнях, що індексується в міжнародних наукометричних базах.

Наукова новизна основних положень, висновків і рекомендацій

У дисертації викладено сукупність теоретико-методологічних положень, практичних результатів, висновків і рекомендацій, які містять наукову новизну і свідчать про особистий внесок автора у процеси розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України.

До найважливіших наукових результатів, що становлять особистий внесок дисертанта, можна віднести такі:

1. У роботі розроблено концептуальну модель взаємоузгодження розвитку аграрного сектора економіки та системи забезпечення економічної безпеки держави, що передбачає ефективне використання аграрним сектором природно-ресурсного потенціалу держави та формування передумов для підтримки функціональних і галузево-структурних складових розвитку аграрного сектора системою економічної безпеки держави (с. 85-87) п.1.2 дисертації.

2. Сформульовано теоретико-методологічні основи узгодження державної аграрної політики та забезпечення економічної безпеки держави за рахунок вироблення спільних та скоординованих між собою характеристик ключових елементів регулювання – типологічних засад і умов, об'єктів та суб'єктів регулювання, цілей державної політики, принципів, механізмів й інструментів реалізації державної політики (с. 120-127, п. 1.4) дисертації.

3. Автором запропоновано методичний підхід до аналізу взаємозв'язків між розвитком аграрного сектора і забезпеченням економічної безпеки держави, який ґрунтується на побудові системи індикаторів, згрупованих за напрямками: економічний та соціальний розвиток аграрного сектора, екологічна стійкість, продовольча безпека (с. 148-151).

4. У дисертації удосконалено понятійно-категорійний апарат в сфері державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки в частині концептуального розуміння поняття «аграрний сектор економіки», що, на відміну від існуючого тлумачення, визначає його сутність як сектора національної економіки із внутрішніми структурно-функціональними компонентами та галузевими підкомплексами (рослинництво, тваринництво, пов'язані галузі промисловості), функціонування яких закладає основи сталого розвитку економіки через посилення продовольчої безпеки, нарощування експортного потенціалу аграрної продукції й покращення соціально-економічного становища сільських територій (с. 83).

5. Здійснено класифікацію чинників розвитку аграрного сектора національної економіки, які ідентифіковано на макро-, мезо- та мікрорівні та

поділено на економічні, соціальні й інституційно-організаційні групи факторів впливу, що дало змогу визначити вплив детермінантів розвитку аграрного сектора на структурні компоненти системи економічної безпеки держави (с. 91, 108, п. 1.3) дисертації.

6. Удосконалено науково-практичні рекомендації щодо підвищення ефективності інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного сектора в системі зміцнення економічної безпеки держави, які побудовані на засадах методичного підходу до формування організаційно-економічного інструментарію, що системно поєднує результати SWOT-аналізу поточного стану інвестиційно-інноваційного забезпечення аграрного сектора з визначенням стратегічних пріоритетів розвитку за галузями рослинництва, тваринництва та переробної промисловості, обґрунтуванням тактичних і оперативних цілей з їх реалізації (с. 371-374).

7. Здобувачем визначено інструментарій формування державної політики реалізації експортного потенціалу аграрного сектора економіки в системі зовнішньоекономічної безпеки України за функціонально-цільовими напрямками: інституційно-регуляторним, організаційно-економічним, виробничо-технологічним, інформаційно-комунікаційним та у відповідності з базовими положеннями забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави (с. 409-412).

8. Обґрунтовано науковий підхід до типології загроз за умов дестабілізації функціонування аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки держави, який доповнює традиційні загрози загрозами, об'єднаними в групи за структурно-функціональним змістом, впливом на розвиток економічних процесів, недосконалістю інституційно-правового забезпечення, неефективним використанням природно-ресурсного потенціалу, напрямами структурно-галузевих дисбалансів, структурними характеристиками забезпечення населення продовольством, руйнацією матеріально-технічного забезпечення, низьким рівнем розвитку сільських територій (с. 165-166).

9. Проведено моделювання і прогнозування розвитку рослинництва і тваринництва, що дозволило передбачити тенденції вітчизняного виробництва основних видів аграрної продукції та сформувані пріоритетні напрями розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки держави (с. 295-313).

10. Запропоновано конкретні пропозиції щодо формування інституційного забезпечення розвитку аграрного сектора національної економіки, які ґрунтуються на концепції сталого розвитку та доповнені інструментами державної політики з формування інституційно-правового й інституційно-організаційного забезпечення за напрямками економічного, соціального та екологічного розвитку (с. 347).

11. Одержав подальший розвиток науково-методичний підхід до зміцнення продовольчої безпеки держави, що, на відміну від існуючих, ґрунтується на розробленій матриці узгодження параметрів розвитку аграрного сектора національної економіки та посилення продовольчої безпеки – економічного і соціально-екологічного аспектів (з однієї сторони), а також виробничих чинників і умов функціонування й розвитку галузей аграрного сектора та ринку аграрної продукції (з іншої) (с. 358-664).

Теоретична і практична значущість результатів дослідження

Одержані результати дослідження у сукупності вирішують важливу науково-прикладну проблему, яка полягає в розробці теоретико-методологічних засад, пошуку науково-методичних підходів та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України.

Вагоме місце в роботі займає поглиблене теоретичне осмислення сутнісних характеристик економічної безпеки й аграрного сектора, подане автором в ґрунтовному аналізі широкого спектру поглядів, наукової полеміки з відомими вченими. В результаті такої полеміки дисертант, аналізуючи погляди щодо тлумачення сутності цих категорій, виробив власний підхід до

визначення таких економічних дефініцій як «економічна безпека держави», «система забезпечення економічної безпеки держави», «аграрний сектор економіки», «державна аграрна політика» та ін.

На наш погляд, вказані уточнення понять й сформульовані нові підходи до тлумачення їх сутності є науково корисними та збагачують науку новими сучасними уявленнями щодо ролі аграрного сектора у забезпеченні економічної безпеки держави. Водночас, теоретико-методологічна складова роботи виконана дисертантом науково коректно, логічно, професійно з внесенням відповідних уточнень в понятійний апарат. Теоретико-методичні положення наукового дослідження використовуються в навчальному процесі Львівського національного університету імені Івана Франка.

Практичне значення дисертаційної роботи С.І. Урби підтверджуються результатами її апробації у відповідності до поданих офіційних документів, що містяться в дисертації і змісті її автореферату. Зокрема, практичне значення результатів дослідження полягає у розробленні науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення процесів розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України.

Рекомендації та пропозиції дослідження використані в практичній діяльності центральних і регіональних органів влади, зокрема: Міністерства аграрної політики та продовольства України (довідка № 37-12-15/17207 від 14.08.2019 р.); ВГО «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України» (довідка № 1-21/10/19 від 21.10.2019 р.); Департаменту агропромислового розвитку Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 01-37/4 від 09.07.2019 р.); Львівської Аграрної палати (довідка № 28/12-18 від 18.12.2018 р.); Львівської міської ради (довідка № 2701-вих-119 від 19.12.2018 р.); Територіального управління Рахункової палати по Львівській, Волинській, Рівненській та Тернопільській областях (довідка № 22-19/377 від 02.10.2019 р.); ФГ «Збіч» (довідка № 17 від 10.07.2019 р.).

Повнота висвітлення основних наукових результатів дослідження в опублікованих працях

За темою дисертації у відкритому друці опубліковано 52 наукові праці загальним обсягом 121,65 ум. друк. арк., особисто здобувачу належить 55,37 ум. друк. арк., з них: 1 одноосібна монографія, розділи у 3 колективних монографіях; 27 статей у наукових періодичних виданнях, у тому числі: 21 – у наукових фахових виданнях України (з них 12 – у міжнародних наукометричних виданнях), 2 – у закордонних періодичних наукових виданнях; 4 статті в інших наукових виданнях, що індексується в міжнародних наукометричних базах, 21 публікація апробаційного характеру.

Автореферат написаний згідно з вимогами і повною мірою відображає зміст та головні здобутки автора, у науковому стилі, літературною державною мовою. Зміст автореферату та опублікованих наукових праць повною мірою відображає зміст і структуру дисертаційної роботи.

Дискусійні положення та недоліки дисертації

Оцінюючи подану до захисту дисертаційну роботу загалом позитивно, варто відзначити наявні в ній дискусійні положення та деякі недоліки, зокрема:

По-перше, при викладенні основних положень п. 1.1 (с. 40-67) розроблено концептуальну модель системи забезпечення економічної безпеки держави. Автор акцентує увагу, що така система повинна гарантувати безпечні умови функціонування національної економіки та підвищення рівня економічної безпеки держави в умовах існуючих внутрішніх і зовнішніх загроз. Однак, в роботі здобувачем недостатньо розкрито характеристику таких загроз.

По-друге, в дисертації неодноразово наголошується на захисті національних економічних інтересів (с. 41-49, 63 тощо), присвячено майже весь підрозділ 1.1., згадується про узгодження різноманітних інтересів (с.55) та захисту інтересів усіх суб'єктів (с. 60). Водночас, в роботі не розглядаються методологічні засади аналізу національних інтересів, зокрема, національних

економічних інтересів в аграрному секторі, не розкривається економічна природа та сутність національних економічних інтересів, не визначається структуроутворююча функція національного інтересу в узгодженості цілей і потреб економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки держави, і головне – не робиться наголос на те, що саме національний економічний інтерес є (повинен бути) основою державної аграрної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави.

По-третє, у дисертаційній роботі запропоновано чинники розвитку аграрного сектора національної економіки, які ідентифіковано на макро-, мезо- та мікрорівні та поділено на економічні, соціальні й інституційно-організаційні групи чинників впливу (с. 91). Водночас, дисертантом не висвітлено екологічні чинники впливу на розвиток аграрного сектора, і, відповідно, на забезпечення економічної безпеки держави, з огляду на те, що питанням екологічних дисбалансів приділено увагу у п. 2.2 (с. 172-174).

По-четверте, на теоретичному рівні автором детально досліджено поняття «державна аграрна політика» та визначено її елементи, а саме сутнісні характеристики, суб'єкти та об'єкти політики, цілі, принципи, умови реалізації та окреслено роль кожного з них у забезпеченні економічної безпеки держави (п. 1.2). Утім, недостатньо обґрунтованими, на нашу думку, залишилися практичні рекомендації щодо реалізації державної аграрної політики, зокрема в частині проведення структурних реформ. Так, у п. 3.4 доцільно було б визначити державні органи, які мають повноваження і спроможність реалізовувати заходи, спрямовані, насамперед, на визначення викликів і загроз в аграрному секторі національної економіки.

По-п'яте, висвітлюючи методологію дослідження розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки (с. 131-153), дисертант недостатньо приділила уваги характеристиці сучасних методів моделювання і прогнозування галузей сільського господарства, які було використано у п. 4.1.

По-шосте, у методологічній частині роботи при розкритті видів загроз за дестабілізації функціонування аграрного сектора за структурно-

функціональним підходом (с. 143–149) автор перераховує відповідні загрози, сегментуючи їх на традиційні та структурно-функціональні. Методологічно вірно розроблена типологія загроз економічній безпеці держави за умов дестабілізації аграрного сектора економіки, тим не менше, в роботі практично не досліджено загрози недосконалості інституційно-правового забезпечення, зокрема, надмірній централізації управління, а також кримінальним, рейдерським та дискримінаційним діям щодо аграрних суб'єктів господарювання в країні.

По-сьоме, у дисертації запропоновано методичний підхід до оцінювання розвитку аграрного сектора, який ґрунтується на побудові системи індикаторів, згрупованих за напрямками: економічний та соціальний розвиток аграрного сектора, екологічна стійкість, продовольча безпека, що детально висвітлено у підрозділах 2.3 і 3.3 дисертаційної роботи. Водночас потребує уточнення за якими критеріями визначено індикатори, які характеризують різні види безпеки при проведенні розрахунку інтегральних показників економічної безпеки регіонів України (с. 26-271).

По-восьме, у третьому розділі роботи значна увага приділяється аналізу галузевих особливостей розвитку аграрного сектора економіки, в якому автором оцінено його структурно-функціональні параметри. (с. 224-243). На нашу думку, доцільно було б більше уваги приділити переробній промисловості з визначенням її впливу на забезпечення економічної безпеки держави.

По-дев'яте, здобувачем справедливо наголошується на необхідності формування адекватних інституційних засад функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення (с. 321-324), проте у роботі відсутні механізми та інструменти завершення земельної реформи в Україні.

Однак вказані недоліки не знижують загалом позитивної оцінки теоретико-методологічної, методичної й практичної значущості дисертації. Дисертант продемонстрував глибоке розуміння та сприйняття актуальності досліджуваної проблематики. Дисертаційна робота Урби Світлани Іванівни є

кваліфікованою завершеною науковою працею, виконаною автором особисто. Робота характеризується цілісністю і логікою викладення, містить нові науково обґрунтовані теоретичні результати, а також науково-методичні та практичні положення, які є суттєвими для формування державної політики розвитку аграрного сектора в системі забезпечення (зміцнення) економічної безпеки України.

Загальний висновок

Нові наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертації, в достатній мірі обґрунтовані і достовірні, оскільки в сукупності розв'язують важливу науково-прикладну проблему щодо механізмів розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України, що має істотне значення для економічної науки та практики.

Для досягнення поставленої мети автором проведено детальне вивчення, аналіз та узагальнення значного обсягу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел з проблематики розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки держави. Це дало змогу С.І Урбі визначити дискусійні та недостатньо опрацьовані питання з обраної теми і визначити новий напрямок для власного дослідження.

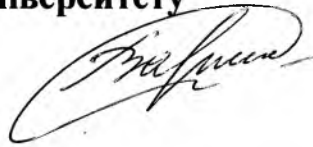
Дисертаційна робота на тему «Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України» є цілісним, самостійним, логічним і завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному теоретико-методологічному науковому рівні. Тема та зміст дисертаційної роботи С.І. Урби відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Результати досліджень, за яким здобувач захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук, на захист докторської дисертації не виносяться. Автореферат дисертації адекватно відображає зміст роботи, містить основні її положення.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що за структурою, змістом, обсягом, науковою новизною та оформленням дисертаційна робота «Пріоритети та інструменти розвитку аграрного сектора в системі забезпечення економічної безпеки України» відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор – Урба Світлана Іванівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

**доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри фінансів
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

З. С. ВАРНАЛІЙ

16.01.

